

Н. В. Ортинська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
асистент кафедри адміністративного та інформаційного права

СПІВВІДНОШЕННЯ ГУМАННОСТІ ТА ДІЄВОСТІ ЗАХОДІВ ВПЛИВУ, ЩО ЗАСТОСОВУЮТЬСЯ ДО НЕПОВНОЛІТНІХ

© *Ортинська Н. В., 2015*

Розглянуто особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. Особливу увагу сконцентровано на аспектах співвідношення гуманності та дієвості заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх. Доводиться необхідність індивідуального підходу під час призначення засобу впливу, врахування суб'єктивних чинників та зовнішнього середовища, в якому перебуває неповнолітній.

Ключові слова: неповнолітні, відповідальність, заходи впливу, гуманність, правопорушення.

Н. В. Ортинская

СООТНОШЕНИЕ ГУМАННОСТИ И ДЕЙСТВЕННОСТИ МЕР ВОЗДЕЙСТВИЯ, ПРИМЕНЯЕМЫХ К НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИМ

Рассмотрены особенности административной ответственности несовершеннолетних. Особое внимание сконцентрировано на аспектах соотношения гуманности и действенности мер воздействия, применяемых к несовершеннолетним. Доказывается необходимость индивидуального подхода при назначении средства воздействия, учет субъективных факторов и внешней среды, в которой находится несовершеннолетний.

Ключевые слова: несовершеннолетние, ответственность, меры воздействия, гуманность, правонарушения.

N. V. Ortynska

CORRELATION OF HUMANITY AND EFFECTIVENESS OF MEASURES APPLICABLE TO MINORS

The article deals with the features of the administrative responsibility of minors. Particular attention is focused on the aspects of correlation of humanity and effectiveness of the measures applicable to minors. The necessity of individual approach in appointing the means of influence is stressed, as well as consideration of subjective factors and external environment, which minors are exposed to.

Key words: minors, liability, sanctions, humanity, violations.

Вступ. Проблема прав та свобод особи є ключовою для сучасної юриспруденції, оскільки “становить не тільки теоретичний, але й практичний інтерес. Від правильності тлумачення і розуміння співвідношення прав і свобод громадян залежить правомірна поведінка людей у суспільстві, правильне дотримання громадянами законів, повне використання ними своїх прав і

водночас неухильне виконання своїх обов'язків перед іншими громадянами, державою і суспільством" [1, с. 3]. Сучасне суспільство вимагає відстоювати всі принципи правової держави, зокрема принцип гуманізації правової реальності. Сприяння у захисті прав та свобод особи – основний аспект розвитку національного та міжнародного права.

Т. Панфілова принцип гуманізму розуміє як обумовлену історичною необхідністю систему поглядів, в якій людина визначається окремою цінністю і самостійним суб'єктом своїх дій і яка відображає потреби суспільства в такій людині, а її розвиток за законами особистої діяльності вважається необхідною умовою розвитку суспільства [2, с. 72–73]. Гуманізм правових норм характерний для всіх суб'єктів права, однак існують особливі категорії суб'єктів права, що потенційно потребують спеціального правового регулювання. Серед них неповнолітні, оскільки є особливими учасниками суспільного життя. Вказане зумовлено не тільки віковими характеристиками, але й специфікою фізичного та психічного розвитку, відсутністю достатнього життєвого досвіду, повноти освіти тощо. Такі суб'єкти є найменш захищеними громадянами, тому завдання держави – створити максимально сприятливі умови для їхнього гармонійного росту та розвитку, захисту їхніх законних прав та інтересів на основі імплементації міжнародних стандартів прав людини у вказаній сфері.

Позитивне право вимагає від особи правомірної поведінки, яка полягає у дотриманні прав та обов'язків. Проте такий "ідеальний" стан неможливий в суспільстві, оскільки потрібно зважати на факт унікальності, неповторності та індивідуальності кожної людської істоти. Порушення правових вимог спричиняє правову відповідальність, що налагоджує суспільні відносини, забезпечує їх ефективність державною примусовою силою. Тому слід погодитися із зарубіжними науковцями в тому, що треба виділяти два аспекти розгляду принципу гуманізму: перший полягає у забезпеченні безпеки суспільства від злочинних посягань, другий полягає у гуманному ставленні до винних, під час реалізації норм, що передбачають відповідальність [3, с. 12]

Складні соціально-політичні реалії сьогодення негативно відображаються на правомірній поведінці всіх суб'єктів права, зокрема неповнолітніх. Виникає правова колізія у концепції відповідальності неповнолітніх: з одного боку – державна правова політика ґрунтується на принципах гуманізму у ставленні щодо неповнолітніх, як особливої категорії суб'єктів права, з іншого – гіперболізація гуманного ставлення сприяє відсутності ефективності правового регулювання, спричиняє правовий колапс, підвищення рівня злочинності неповнолітніх та ще низку негативних факторів.

Стан дослідження. Проблематику, пов'язану з особливістю адміністративної відповідальності неповнолітніх, досліджували фахівці галузевої юриспруденції, серед яких Д. М. Бахрах, І. П. Голосніченко, О. В. Горбач, Є. В. Додін, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, В. К. Колпаков, Д. М. Лук'янець, О. І. Остапенко та інші. Однак необхідний теоретичний аналіз проблем правового статусу неповнолітніх з погляду їхньої відповідальності та принципів, на яких ґрунтуються адміністративні санкції. Зазначена проблема малодосліджена та, на нашу думку, потребує додаткової уваги.

Метою цієї статті є аналіз співвідношення гуманізму та примусу в засобах впливу, що застосовуються до неповнолітніх.

Виклад основних положень. Держава, притягуючи особу до відповідальності, намагається досягти основної мети – виховання правопорушника, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так і іншими особами. Важливо, щоб відповідальність слугувала не репресивним засобом знищення особи на фізичному чи моральному рівні, а сприяла її перевихованню та ресоціалізації. Поряд з цим необхідно, щоби призначене покарання за проступок було ефективним. Розглянемо таку можливість на прикладі адміністративної відповідальності.

Адміністративна відповідальність – це застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що спричиняють для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністра-

тивного права [4, с. 6]. Чинне національне законодавство визначає можливість притягнення до такої відповідальності з 16 років, тобто ті вікові межі, коли особа ще не досягла повноліття.

Аналіз статистичних даних свідчить про правильність такого підходу, адже тільки за 2013 р. чимало неповнолітніх вчинили адміністративні проступки. Домінують тут правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку – 15193 осіб; правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку – 4069 осіб; правопорушення, що посягають на власність – 185 осіб [5]. Звернемо увагу, що кожного року кількість проступків, які вчиняють неповнолітні, весь час зростає.

Позитивним є те, що у вітчизняному законодавстві існує окремий підхід щодо неповнолітніх. У статті 24¹ КУпАП щодо встановлення відповідальності за адміністративні правопорушення для неповнолітніх визначено такі заходи впливу (звертаємо увагу на те, що законодавець не називає їх адміністративними покараннями): 1) зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; 2) попередження; 3) догана або сувора догана; 4) передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання [6]. Розглянемо їх детальніше.

1. Зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого – найменш суворий захід адміністративного впливу, що застосовується до неповнолітніх, які вчинили адміністративне правопорушення, якщо орган адміністративної юрисдикції дійде висновку, що цей вид відповідальності буде достатнім для неповнолітнього, враховуючи шире каяття особи. Призначаючи міру відповідальності щодо неповнолітнього, враховують особливості, іманентні ще не сформованій особі, становлення психіки, динамічний розвиток, який відображається на поведінці неповнолітнього та сприйнятті ним навколишнього середовища. Одними з перших проявів девіантної поведінки зазвичай є агресивна поведінка школярів щодо однокласників, зневажливе ставлення до вчителів, порушення встановлених правил у школі, громадських місцях. Таке вибачення повинно бути зроблено в усній чи письмовій формі та мати публічний характер, наприклад, у залі суду, на місті роботи чи навчання неповнолітнього. Цей вид відповідальності покликаний вплинути на моральність неповнолітнього через публічне визнання протиправності поведінки щодо потерпілого.

Досліджуваний засіб впливу, безумовно, є гуманним, оскільки ґрунтується на моральних засадах суспільства та враховує особисту інтенцію людини. Ефективність засобу дискусійна. Звертаємо увагу на можливості формального відбування призначеного покарання. Особа, щоб уникнути суворішого покарання, визнає свою вину – вибачається без щирого каяття за вчинене діяння. Але це словесний формалізм, який не потребує від неповнолітнього особливих зусиль. Тому досягнення поставленої мети – виховання особи, на жаль, викликає сумніви.

2. Попередження є одним із видів відповідальності, що застосовується до неповнолітнього за невиконання ним встановлених правил поведінки і скоєння правопорушень, що полягає в усному оголошенні органом адміністративної юрисдикції офіційного від імені держави осудження неповнолітнього правопорушника і його поведінки, яка виявилась у скоєнні адміністративного проступку, що не становить значної суспільної шкідливості. Такий правовий осуд має на меті спонукати неповнолітнього до виправлення та подальшої правомірної поведінки. Цей вид покарання є часто застосовуваним заходом впливу до неповнолітніх. Під час аналізу судової практики у векторі застосування цієї норми була розглянута Львівська область. Так, наприклад, Франківським судом м. Львова було розглянуто адміністративну справу, суб'єктом правопорушення якої є неповнолітній, який керував автомобілем марки “ВАЗ” без посвідчення водія, чим порушив п. 2.1 ПДР України. Судове рішення полягало у застосуванні попередження. Схожі справи знаходимо і упровадженні Жидачівського районного суду щодо неповнолітнього, який керував скутером “Вайпер”, не зареєстрованим у встановленому порядку, без номерних знаків, без посвідчення водія відповідної категорії; Сихівського районного суду м. Львова щодо неповнолітнього, який керував транспортним засобом, – скутером марки “Honda” без посвідчення водія тощо. Поряд з цим судова практика свідчить, що Золочівським районним судом було розглянуто матеріали справи про адміністративне правопорушення щодо неповнолітнього, який

курив сигарету у громадському місці, де заборонено законом. Судом також призначено такий вид засобу впливу, як попередження [7].

Отож, судова практика засвідчує, що суди не проводять розмежування щодо рівня суспільної шкідливості вчиненого діяння. Суспільна шкідливість правопорушення, яке передбачено статтею 126 КупАП, набагато вища як для порушника, так і для безпеки дорожнього руху, оскільки особа, яка керує автотранспортним засобом без відповідних документів на право керування таким транспортом, апіорі небезпечніша для оточення порівняно з особою, яка розпиває алкогольні напої у заборонених місцях, курить сигарети чи лається, а призначені міри відповідальності є однаковими – попередження, хоча ця норма передбачає відповідальність для неповнолітніх на загальних підставах. Недолік полягає у тому, що санкція, наведена в статті 126, передбачає накладення штрафу. Оскільки більшість неповнолітніх, ще не мають особистого джерела доходу – це змушує суд, визначаючи міру відповідальності для неповнолітніх, звертатися до статті 24¹, оскільки на неповнолітнього не можна покласти відповідальність на загальних підставах. Наведена вище практика свідчить про те, що вид відповідальності, такий як попередження, часто застосовується до неповнолітніх у вигляді засобів впливу, за незначні проступки та вчинення його вперше, чим і керується суд, та призначення цього виду відповідальності не завжди є співрозмірним до вчиненого делікту. Тому для ефективного практичного застосування потрібно розширити та удосконалити види відповідальності для неповнолітніх, для досягнення всіх цілей, які ставить перед собою законодавець. У таких випадках доречно покласти сплату штрафу, яка передбачена санкцією статті (на загальних підставах), на батьків неповнолітнього. Це сприятиме ефективному виховному процесу щодо неповнолітнього з боку сім'ї. Адже батьки, через матеріальні витрати, будуть зацікавлені у вживанні виховних заходів для уникнення негативних наслідків за вчинки неповнолітнього.

3. Як один з видів відповідальності законодавцем передбачено застосування до неповнолітнього догани або суворої догани, що, на нашу думку, є малоефективним засобом впливу на правопорушника. Глумачний словник української мови визначає догану як осуд, несхвалення чиєїсь поведінки, чиїхось вчинків; офіційна негативна оцінка вчинків, ставлення до праці когонебудь [8, с. 108]. Отож, природа догани містить моральний осуд, що обмежується виключно морально-психологічним впливом на неповнолітнього. Ефективність впливу безпосередньо залежить від рівня правосвідомості, правової культури, морально-етичних настанов і ціннісних орієнтацій неповнолітнього. Вчинення правопорушення вже свідчить про недостатній рівень правоповажних властивостей у неповнолітнього, тому буде хибним розраховувати на вагому переоцінку правових цінностей після притягнення до відповідальності.

Окрім того, виникає дискусійний момент щодо накладення такого засобу впливу, як суворая догана, у разі повторного притягнення до відповідальності. На думку автора статті, є недоречним і процесуально-витратним застосування такого засобу впливу, оскільки повторність вчинення адміністративного правопорушення вказує на неефективність для цієї особи накладених засобів впливу. За аналогією звернемося до трудового права, де суворая догана як вид дисциплінарного стягнення припинила своє існування.

Так, О. Л. Чернецький пропонує “переглянути перелік заходів впливу, які застосовуються до неповнолітніх. Зокрема, заходи дисциплінарної відповідальності слід замінити на такі заходи впливу, як: 1) оприлюднення інформації щодо вчинення адміністративного проступку неповнолітнім, що є формою зовнішнього осуду протиправної діяльності неповнолітнього; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього, що полягатиме у забороні відвідування певних місць, використання певних форм дозвілля, в тому числі пов'язаних з управлінням механічним транспортним засобом, обмеження перебування поза місцем проживання протягом певного часу доби, виїзду в інші місцевості без дозволу спеціалізованого державного органу, обов'язок з'являтися для реєстрації; 3) зобов'язання відвідувати навчальні програми правоохоронного спрямування із встановленням днів, тривалості та часу початку та закінчення занять, а також установ; 4) громадські роботи, що полягають у виконанні правопорушником у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт” [9, с.19]. Запропоновані автором зміни підвищать ефективність застосування до неповнолітнього

міри відповідальності і сприятимуть превенції нових правопорушень та стимулюватимуть виховання досліджуваного суб'єкта.

4. Передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Аналізуючи цю норму, бачимо, що у підході до відповідальності неповнолітнього держава також змушує батьків або осіб, що є опікунами цього суб'єкта, відповідати за негативні наслідки протиправних дій останнього. Держава немовби вказує батькам на недоліки виховання неповнолітнього, спонукаючи їх до вжиття заходів виховного характеру, з превентивною метою, оскільки сім'я є першим вихователем дитини і саме батьки повинні вкладати ще не сформованій особі найважливіші інтенції соціальних стандартів, які покладено в основу сучасної демократичної, правової держави. Однак у застосуванні цього виду відповідальності є гостра проблема ХХІ століття, така як соціальне сирітство, яка з кожним роком привертає все більше уваги теоретиків та практиків. Алкоголізм, наркоманія, виїзд батьків за кордон на “заробітки” – це тільки декілька з основних причин цього явища. Тому на практиці застосування цього виду відповідальності у вищенаведених прикладах не принесе очікуваного ефекту як у вигляді превенції, так і з метою виховного характеру. Застосовуючи цю норму, суд з особливою увагою повинен дослідити умови проживання неповнолітнього, доручити органу опіки і піклування встановити психологічний портрет батьків цього суб'єкта, для того щоб не допустити неефективного застосування цієї норми.

Висновки. Враховуючи інтенсифікацію правопорушень, що вчиняються неповнолітніми, слід удосконалити правову політику щодо відповідальності цієї категорії суб'єктів права. Основною метою адміністративної відповідальності є виховання особи, що має на меті превентивний характер, як для особи, так і для соціуму загалом. Доведено, що гуманність є основоположним принципом правової політики щодо неповнолітнього. Констатовано, що викликає сумніви ефективність передбачених у національному законодавстві заходів виховного впливу, оскільки вони ґрунтуються на моральному факторі та тісно взаємопов'язані з рівнем правосвідомості, правової культури, морально-етичних настанов і ціннісних орієнтацій неповнолітнього. Доведено необхідність індивідуального підходу під час призначення засобу впливу, врахування суб'єктивних чинників та зовнішнього середовища, в якому перебуває неповнолітній.

Обсяг статті не надає можливості повною мірою дослідити перспективи удосконалення правової політики щодо адміністративного впливу на неповнолітніх, тому вказане є напрямом майбутніх досліджень.

1. *Ортинський В. Л. Гарантії прав та свобод людини і громадянина – основа формування правової держави / Ортинський В. Л. // Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: зб. тез. – Львів, 2012. – С. 3–6.* 2. *Панфилова Т. В. Понятіе гуманізму и проблемы его развития / Гуманізм на рубеже тисячелетий: сб. стат. – М., 1997. – С. 72–80.* 3. *Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (с постановками материалов и судебной практикой) / отв. ред. С. И. Улезько, М. Б. Смоленский. – Ростов-на-Дону: МарТ, 2002. – 863, [1] с.* 4. *Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / [за заг. ред. А. Т. Комзюка]. – 2-ге вид., виправл. і доп. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – 103 с.* 5. *Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/15/Arch_ap_bl.htm* 6. *Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984, додаток до № 51, ст.1122.* 7. *Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua>* 8. *Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. – К.: Наукова думка, 1970–1980. – Т. 2. – С. 338.* 9. *Чернецький О. Л. Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 / О. Л. Чернецький. – Х.: Харківський національний ун-т внутрішніх справ, 2008. – 22 с.*